

سواد فرمانی از ناصرالدین شاه قاجار در ممنوعیت شکار در فصل تابستان و بهار (نخستین فرمان دولتی درباره محیط زیست در ایران)

مؤلف: علیرضا (علیشاه) معینی

با مقدمه محمد جواد جدی

مقدمه

در مقاله ای که پیش رو دارید، آقای علیشاه معینی به معرفی سندی منحصر به فرد و بسیار مهم اقدام کرده‌اند که شاید قدیمی‌ترین سند موجود در حمایت از حیوانات و ممنوعیت شکار در فصل بهار و تابستان باشد که از سوی ناصرالدین شاه قاجار در تاریخ ۱۲۹۳ هجری قمری صادر شده است.

موضوع شکار و کشتن حیوانات از موضوعاتی است که همواره مورد بحث و گفتگو بوده است و موافقان و مخالفان هر یک ادله‌ای عنوان کرده‌اند اما آنچه مسلم است اینکه انسان متمدن امروزی از دیدگاه گذشتگان که شکارچیان را انسان‌هایی شجاع و دلیر به حساب می‌آورده‌اند فاصله گرفته و اینک هر روز بر تعداد گیاهخواران و مخالفان خونریزی و کشتن حیوانات در جهان افزوده می‌شود و شکارچیان امروزی از سوی بسیاری، انسان‌هایی بی‌رحم و خوش گذران تلقی می‌شوند و گروه‌های مخالف شکار در دنیا هر روز رو به افزایش است.

سنت آگوستین قدیس دانشمند مشهور از جمله کسانی است که آموزه مسیح یعنی «تو نباید بکشی» را نسبت به حیوانات نیز تعمیم داده و کشتن حیوانات را نکوهیده است. با این حال باید در نظر داشت که هر کشوری برای خود اصول اخلاقی و آیین‌های ویژه‌ای دارد اما رعایت اصول اخلاقی و انسانی برای شکار نیز فراگیر است و شکارچی منظم و قانونمند، از حیوان کش و نابودگر طبیعت متمایز است.

در ایران نیز حفاظت از محیط زیست و حیات وحش مورد توجه بسیاری قرار گرفته و حرکت‌های مثبتی صورت گرفته است. در این راستا در ابتدا قانون شکار توسط شکارچیان علاقمند به حفاظت گونه‌ها به وجود آمد که این قانون بعدها تبدیل به سازمان محیط زیست شد گرچه متأسفانه با وجود پیشینه‌ای صد و سی ساله در فرمان حفاظت و محدودیت که سند آن ارائه می‌گردد هنوز در کشور ما مدیریت

در امر حفاظت و تکثیر و پرورش و بهره برداری معقول و مستمر وجود ندارد و هر روز شاهد کاهش جمعیت وحوش و خطر انقراض نسل‌های ارزشمندی از گونه‌های گوناگون حیات حیوانات هستیم. و متأسفانه به گفته کارشناسان حیات وحش با ادامه روند فعلی شکار بی‌رویه و تخریب زیستگاهها فاجعه‌ای در حال وقوع است و در آینده دیگر همین بز، قوچ و میش‌ها هم وجود نخواهند داشت. سالهاست که حیات وحش نیاز به یک دوره طولانی آیش دارد و می‌بایست شکار حداقل برای مدتی متوقف شود.

قلمدان لاکی -

دارای پنج منظره مختلف

از شکار جانوران درنده بر

روی قلمدان

بسم الله الرحمن الرحیم
این فرمان را در روز شنبه ۱۲۹۳ هجری قمری
ناصرالدین شاه قاجار صادر فرمود

پروفسور شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

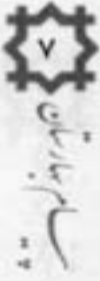
تصویر سواد فرمان ناصرالدین شاه درباره محیط زیست

در روز شنبه ۱۲۹۳ هجری قمری
ناصرالدین شاه قاجار صادر فرمود

تصویر سواد فرمان ناصرالدین شاه درباره محیط زیست

تصویر سواد فرمان ناصرالدین شاه درباره محیط زیست

تصویر سواد فرمان ناصرالدین شاه درباره محیط زیست

تصویر سواد فرمان ناصرالدین شاه درباره محیط زیست

« نیکوتیر می انداخته و همیشه گوشه اتاق یک تفنگ پر آماده داشته است.»

بسیاری از نقاشی‌ها، لاکی‌کاریها و کاشی‌کاریها که از مقوله هنرهای تجسمی هستند به علت اینکه در آن دوران دلبسته به دربار بودند نیز شکار و شکارگاه را به تصویر کشیده‌اند.

حتی در ادبیات غنی ایرانی منظومه‌های بسیاری را می‌توان یافت که به مقوله شکار پرداخته‌اند و این مسائل خود حاکی از اهمیت و علاقه ایرانیان به این تفریح می‌باشد.

اما نحوه شکار و چگونگی انجام آن نیز اهمیت بسزایی دارد. نوع وحشیانه و غیر انسانی که به نابودی نسل حیوانات منجر می‌شود، عملی است که هر آینه باید با آن مبارزه نمود و جالب است که بدانید ناصرالدین شاه قاجار در زمان خود برای اولین بار در ایران، اقدام به صید و شکار در موسم تناسل و تولد حیوانات را قدغن نمود. که این امر قطعاً از فکری روشن ساطع گردیده است نه فکری بسته و تاریک.

اگر این موضوع را با زمان کنونی بسنجیم شاید اهمیت چندانی نداشته باشد. لیکن اگر طایر ذهن را به آن دوران برده و با حال و هوای آن دوران بیاندیشیم قطعاً قدر و منزلت این عمل را در خواهیم یافت.

سنندی که به نظر خوانندگان محترم می‌رسد سوادى است از حکم همایونی که توسط سلیمان خان افشار امیر تومان صاحب اختیار استنساخ شده است. وی در زمره رجال عالی رتبه آن دوران بوده که در آن هنگام حکومت گرگان و استرآباد و طوایف آن را بر عهده داشته است.

اصل این سند در مجموعه شخصی نگارنده موجود است که تا حد مطالعات کم و ناچیز مخلص این سند منحصر به فرد می‌باشد و در مورد منع شکار در فصول بهار و تابستان در عهد ناصری و پیش از آن تاکنون سند دیگری مشاهده نشده است و امید است که خوانندگان گرامی در صورت اشتباه بودن این سخن آن را به اطلاع عموم برسانند و چنانچه سندی دیده یا سراغ دارند به معرفی آن

شکار و تاریخ:

شکار از قدیم الایام در ایران مرسوم بوده، چنانکه بهرام گور به دلیل شهرت در شکار گورخر معرف اذهان همگان است.

پادشاهان قاجار و بلاخص ناصرالدین شاه قاجار علاقه وافری به این تفریح داشته‌اند. به صورتی که عکس‌های بیشماری از شکار و شکارگاههای وی از آن دوران به جا مانده است.

اصولاً در تاریخ ایران زمین چه پیش از حمله اعراب و چه پس از آن، شکار یکی از تفریحات مهم و دائمی پادشاهان بوده است که این تفریح تا عصر پهلوی نیز ادامه داشت.

شکار همواره یکی از تفریحات خاصی محسوب می‌شد که دارای تشریفات مخصوص به خود بوده است و تیراندازی درست و دقیق یکی از نشانه‌های شوکت و توانمندی افراد به حساب می‌آمد.

حتی برخی از زنان نیز مانند عزیزالدوله خواهر ناصرالدین شاه، همسر شاهزاده کیومرث میرزا عمیدالدوله نیز به قول دوستعلی خان معیرالممالک

یکی از اسباب تشخیص فکر روشن و باز افراد انسانی، توجه به چگونگی برخورد آنها با طبیعت پیرامونشان در بستر زمان خویش است. نگاه آنها به طبیعت مبین احساسات شکل گرفته و رشد فکری ایشان می‌باشد. مقاله‌ای که هم اکنون از نظر خوانندگان محترم می‌گذرد، راجع به سنندی است متعلق به عهد ناصری که نشان دهنده نحوه برخورد این شاه قاجار با طبیعت است. پادشاهی که بسیاری از کتب تاریخی وی را خونخوار و عیاش معرفی نموده‌اند، برخورد لطیف و روشنفکرانه‌ای با طبیعت دارد. که شاید بتوان این تفکر را به دلیل اعتقادات و گرایش‌های مذهبی او و شاید هم برخورد وی با آراء ملل متمدن دنیا دانست، چرا که تاریخ نگارش سند، فاصله کوتاهی با سفر اول ناصرالدین شاه قاجار به فرنگ دارد.

نگارنده این سطور قصد دفاع یا انتقاد از شخصیت یا مقامی را ندارد و تنها صرف معرفی و دقت در اسناد به یادگار مانده از دوران گذشته و مطالعه تاریخ بی‌دروغ و بدون تعصب را محور نگاشته خویش قرار داده است.

ملل متمدنه ایام صید را به فصلین خریف و شتاء منحصر کرده و در بهار و تابستان شکار را منسوخ و مرتکب خلاف این قانون را مورد منع و تعزیر سخت قرار داده اند به موجب این حکم محکم مبارک مقرر می شود که مفاد این فرمان را گوش زد عموم اهالی آن سامان از وضع و شریف و حاضر و غایب کرده از جاهای لازم التزام بگیرند که از این تاریخ به بعد شکار کردن را از ماه آخر زمستان تا آخرین ماه تابستان ممنوع دانند و در ایام توالد متعرض هیچ قسم طیر و وحش نشوند و هر کس به مخالفت این حکم در ازمنه ممنوعه به صیادی اقدام کند کائناتاً ما کان باید اسباب صید او که تفنگ باشد یا قوش دام یا تله یا چیز دیگر ضبط شده، شخص مرتکب نیز یک هفته تمام محبوس بماند البته حسب المقرر مرتب و معمول داشته و در عهده شناسند.

اقدام نمایند.

توضیح و تشریح درباره شکار و طبیعت امری است که نه در این مقاله چند سطری جای می گیرد و نه در صلاحیت صاحب این قلم می باشد.

در خاتمه باید از سرور گرامی خود جناب آقای محمد جواد جدی، که چاپ این مقاله را مرهون الطاف و مساعدت بسزای ایشان می باشم، کمال تشکر را به عمل آورم.

ضمناً از استاد گرامی جناب آقای رضا فراستی ریاست محترم بخش آرشیو و اسناد موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران و همکاران ایشان عالیجنابان مختار حدیدی و جلال فرهمند که در قرائت سند نگارنده را یاری نمودند نیز متشکر و ممنون می باشم.

مگر صاحبدلی روزی به رحمت کند در حق این مسکین دعایی

سواد فرمان ناصرالدین شاه در خصوص منع شکار حیوانات در اوقات توالد و تناسل

امیرالامراالعظام جاکر دولت ابد ارتسام معتمد السلطان سلیمان خان امیر تومان صاحب اختیار استرآباد به عواطف شاهنشاهی معزز و مباهی بوده، بداند در اوقات تناسل و توالد حیوانات که از اواخر زمستان الی اواخر تابستان است شکار کردن و ازردن آنها به قاعده عدل و انصاف مقرون نیست و یکی از اساس تمیدن حفظ دقائق جزئیة در رعایت بقای نوع است و همه

فی شهر ربیع الثانی ۱۲۹۳

سواد فرمان همایون روحنا فداه است

محل مهر سلیمان خان افشار

صاحب اختیار - عبده الراجی السلیمان

تاریخ: مهر ۱۲۷۱ [ش]

توضیح دفتر مجله:

گرچه این مقاله به عنوان یکی از قدیمی ترین فرامین حکومتی درباره حراست از محیط زیست و ممنوعیت شکار آورده شده است، ولی توجه خوانندگان محترم را به دو نکته جلب می کنیم:

۱- با تحقیق بیشتر در تاریخ شاید بتوان فرامین قدیمی تر درباره محیط زیست و نحوه شکار - حتی در عهد هخامنشی - یافت.

۲- ناصرالدین شاه گرچه با صدور این فرمان خود را در زمره دوستاران محیط زیست قرار داد ولی بر اساس مستندات تاریخی و تصاویر موجود، خود با اقدام به شکار بی رویه بصورت گروهی در اقصی نقاط ایران، یکی از عوامل انقراض برخی گونه های حیوانی بوده است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی